

Brauch Magda

Beszélni kell!

1.

„Van-e fontosabb kapcsolat ember és ember közt, mint a szó?” ... „Aki tud beszélni, s akinek van kivel beszélnie, nem elveszett ember. Azok az igazi átkozottak, akik annyira elzárják maguktól a világot, hogy megtagadják a közlést is, a szót, az együvé tartozásnak ezt az egyedüli emberi bizonyosságát. Aki megtagadja a szót, az életet tagadja meg” (Benedek István: *Három kísregény*).

Az *Aranyketrec* című pszichiátriai tárgyú mű híres szerzője itt a lényegre tapintott. A sokat emlegetett szón, természetesen, magát a beszédet érti, hiszen a beszéd életető eleme a szó.

Valójában a beszéd az a képesség (többek között), amely megkülönbözteti az embert az alacsonyabb rendű élőlényektől. A beszéd, a szó az ember kiváltsága, amellyel élni kell, nem véletlenül él az a közmondás, hogy ahány nyelven beszél valaki, annyi embert ér, de ez csak akkor lehet érvényes, ha az idegen nyelveket anyanyelvi szinten bírja, és ehhez elsősorban anyanyelvének tökéletes ismerete szükséges.

Beszélni kell! Nem elsősorban nyelvgyakorlás céljából, hanem azért, hogy elidegenedő világunkban (tudom, ez közhely, de igazabb, mint bármikor) fenntartsuk az emberi kapcsolatokat. Napjainkban a beszélgetés, akárcsak az olvasás vagy a levelezés, valósággal luxuscikké vált, mert időigényes, mert sok helyen ki is iktatják a gyakorlatból. Az iskolákban és más oktatási intézményekben (főiskolák, tanfolyamok) az írásbeli, sőt a szóbeli hosszabb megfogalmazások is fölöslegesek, mert a vizsgákon tesztkérdések szerepelnek: 1, 2, x — ennyiből áll a mai „fogalmazás”, vagyis egyetlen épkézláb mondatot, sőt szót sem kell összehozni. (Megléhet, túlzok, de a gyakorlat bizonyítja, hogy ez a jövő útja.)

Ez a gyakorlat, amely kiküszöböli a hosszabb beszélgetést, többé-kevésbé az élet minden területén érvényesül: a munkahelyen, sőt már a családban is a „kérdézz-felelek” módszer terjed. A válasz: igen vagy nem (esetleg csak fejbólintással vagy rázással kifejezve). Aki hosszabb mondókába fog, mesélni akar a vele történekekről, a napközben tapasztaltakról, esetleg tanácsot szeretne kapni társaitól, családtagjaitól — legyen akár felnőtt, akár gyermek —, hamar észre kell vennie, hogy nem figyelnek rá, vagy egy-egy, a televízióból ismert típuskifejezéssel intézik el: majd megoldjuk, nem jön össze, sajnálom, kapsz még egy esélyt, ez jó kérdés, nem mondd komolyan stb. Manapság ezek a semmitmondó sémák helyettesítik a hosszabb párbeszédet, az értelmes beszélgetést, ráadásul, akik használják őket, meg vannak elégedve „modern” szókinccsükkel, kifejezőképességükkel.

2.

A mindennapi beszélgetés valóban időigényes „multság”, és az idő pénz, napjainkban inkább, mint korábban bármikor. Ez így igaz, de mégsem indokolja, hogy kirekesszük életünkéből a családtagjainkkal, rokonainkkal, barátainkkal, ismerőseinkkel meglévő közvetlen emberi kapcsolatok legcélravezetőbb eszközét, mert akkor maguk a kapcsolatok is elveszítik jelentőségüket.

A beszéd tehát nem „olcsó” multság (mert időt vesz igénybe), de vajon a kártya, a sakk, a társasjáték (beleértve a játékkaszinókat), sőt a séta, a kocogás, a szépségszalón olcsóbb? Ez utóbbiak, persze, alapvetően szükségesek az egészség, az ápoltság megőrzése érdekében, de vajon az emberi kapcsolatok ápolását szolgáló beszélgetés kevésbé fontos? Arról nem is szólva, hogy az értelmes társalgás az agyműködést is serkenti, tehát — ha úgy tetszik — szellemi sportnak is felfogható.

Az igazság az, hogy napjainkban lassan elfelejtünk beszélni. Az „igen” és a „nem” között még számtalan variáció, hosszabb-rövidebb magyarázat, okfejtés, latolgatás, érv és ellenérv van, de ezek megfogalmazásához már bonyolultabb gondolkodás szükséges (ami, ugye, fárasztó), sőt, ennél több is, empátia, hogy egymás gondolatait, gondjait felfogjuk, megértsük. Mindenkinek jólesik, ha kibeszélheti magát, ha odafigyelnek rá, akár tudnak segíteni gondjain, akár nem, sőt, az örömet is szívesen osztanók meg másokkal. Ehhez azonban az kell, hogy mi is odafigyeljünk a velünk beszélőre, türelmesen végighallgassuk, lehetőleg félbeszakítás nélkül, még akkor is, ha nem fogalmaz tökéletesen, vagy éppenséggel hibákkal tarkítva beszél. Református lelkipásztor ismerősöm mesélte, hogy egy apró vegyesajkú faluban egy idős magyar parasztasszony így mentegetőzött, amiért hiányzott az istentiszteletről: „Egész nap nem még bírtam felkelni, csak álltam az ágyban” (lásd: *am stat in pat*). Nem javította ki a helytelenül megfogalmazott mondatot, mert ott, azon az eldugott helyen, ahol a magyar szó már kiveszőben van, még ennek is örülni kellett. Különben is, mi értelme lett volna a helyreigazításnak? A megszegyenítést és elbátortalanítást nem tekintve is meddő fáradozás a tükörfordítás fogalmát megmagyarázni egy egyszerű, talán csak a betűket ismerő embernek. Az ilyesmi nemcsak helytelen, de káros is. Káros, mert ha valaki sehogy sem beszél, az nagyobb baj, mintha helytelenül beszél. Tovább szűkítve a kört, ha nem az anyanyelvén szól a vele közös anyanyelvűekhez, az rosszabb, mintha akármilyen gyenge minőségben, de legalább magyarul beszél.

Mert a mi tájainkon az anyanyelv használata magát a megmaradást jelenti.

3.

Nincs kivel beszélgetni — vallotta néhány iskolás gyermek egy rádióműsorban, majd elmondták, hogy mindennap igényük van arra, hogy valakinek elmeséljék a velük történeteket. Mivel szüleikkel alig találkoznak, „beszélgetnek” a háziállatokkal, ezek híján a játékállatokkal. Maguk is tisztában vannak azzal, hogy ez nem dialógus, hanem monológ, azaz önmagukkal társalognak, mégis megteszik, mert ezáltal

---

---

megkönnyebbülnek, lelkileg feltöltődnek. Néha a szülei is meghallgatják őket, főleg este, mikor hazatérnek, de a nagyobbacska gyerekek megérzik, hogy ezt csak „muszájból” teszik, inkább televízióznának, lefeküdnének, esetleg készülnek valahová, és máris késésben vannak. (Vagyis: Mondjad, fiam, de gyorsan, mert sietünk.) A rokonok, a szülők barátai pedig — amikor találkoznak a gyermekekkel — ilyen sztereotip kérdéseket tesznek föl: Hogy megy a tanulás?, Már hatodikos vagy?, Mi leszel, ha nagy leszel? vagy éppenséggel ezt az értelmetlenséget: Hogy ityeg a fityeg? Jól látták a kis riportalányok: ez azt jelenti, hogy a felnőttek érdeklődése nem komoly, csak udvariasságból szólnak néhány szót a gyermekhez.

Szomorú képlet ez, szerencsére vannak kivételek. Szülők, akik szívesen beszélgetnek gyermekeikkel, nem sajnálják rá az időt. A barátok, barátnők között még gyakrabban alakul ki értelmes dialógus. Az általános helyzet mégis azt mutatja, hogy a hosszas eszmecsere egyre ritkulóbb jelenség a mai világban.

Tudom, hogy ez nem nyelvhelyességi kérdés, hiszen „csak” a beszélgetés fontosságáról szöveg, nem a helyes, igényes nyelvhasználatról, de talán nem szükséges mindent tudományosan megfogalmazni. Persze, úgy is lehet.

Mindennapi beszédünket szakkifejezéssel társalgási stílusnak nevezzük. Kivonatolva idézem az erre vonatkozó szakirodalom meghatározását: „A társalgási stílus a beszédbeli érintkezés stílusa. A közvetlenség, a természetesség, a fesztelenség, a gyakran pongyola kifejezésmód és mondatfűzés jellemzi. (...) Mivel közvetlen érzelmi hatásra, konkrét szemléltetésre, kötetlenségre, frissességre törekszik, szóincse rendkívül differenciált, a csoportnyelvi, tájnyelvi, zsargon, argó, idegen stb. szavak egyaránt megtalálhatók benne. Általában az olyan szavakat és kifejezéseket kedveli, melyek festői erejükkel fogva elárulják a beszélőnek a tárgyhoz és a hallgatóhoz való viszonyát, tehát egyfelől a familiáris, tréfás, gúnyos, sőt durva, vulgáris szavakat, másfelől a becézés, kedveskedés, udvariaskodás nyelvi kifejezőit, továbbá mindkét esetben a nagyításokat, túlzásokat. (...) Kedveli a bonyolultságtól mentes, könnyen érthető, rövid mondatokat. Egyik fő jellegzetessége a rövid, gyakran csak egy szóból álló nem teljes vagy hiányos mondatok, továbbá a közbeékelések, félbeszakítások stb. használata” (*A magyar stílusztika útja*, 537-8).

4.

Láttuk tehát, hogy a társalgási stílus nem más, mint — tudományosan megfogalmazva — a társalgásban, a beszélgetésben használt szóbeli megnyilatkozási forma, költőien szólva József Attila szerint: „kecsesen okos csevegés” (*Ars poetica*). XX. századi költőóriásunk saját sanyarú sorsa, magánya ellenére hitt abban, hogy ennek eljön majd az ideje, és megszépíti az egyes emberek életét. Jóslata a mai napig nem vált be, pedig talán az ő sorsa is másképp alakul, ha van kivel „kecsesen és okosan” elcsevegni.

Azt hiszem, a társalgási stílusnak az előzőekben idézett, meglehetősen hosszú jellemzését valójában le lehetne egyszerűsíteni erre a három költői szóra. Hiszen a kézikönyvek, a szakirodalom kiadványai is — többek között — a közvetlenség, természetesség, frissesség, sőt a becézés, kedveskedés nyelvi kifejezéseit említik, de beszélnek tréfás, familiáris vagy ünnepeles változatról is, egyszerűen minderről, ami a „kecsesen okos csevegés” fogalomkörébe belefér, vagy — látszólag — nem egészen fér bele. Hiszen köznapi beszédünk szerves részei a zsargon vagy argó kifejezései (ilyeneket József Attila is használt egyes verseiben), a gúnyos vagy durva, vulgáris szavak, a nagyítások, túlzások stb. A meghitt beszélgetésben nem lehetünk mindig okosak vagy illedelmesek vagy túlzottan udvariasak, sőt — tovább megyek — még a nyelvhelyesség szabályaira sem tudunk olyan kényesen ügyelni, mint az írott vagy előre megfogalmazott szövegekben. (A meghatározás is azt mondja, hogy a társalgási stílust gyakran pongyola kifejezésmód és mondatfűzés jellemzi.) Ha beszélgetés közben, a társalgás folyamán állandóan a téma „magasröptűségére” és a tökéletes megfogalmazásra figyelünk, akkor az már minden, csak nem „csevegés”, nem kötetlen társalgás, hanem közelebb áll a versengéshez, az egymás túllícitálására való törekvéshez, bizonyítandó, hogy ki az okosabb, a műveltebb, a helyesebben beszélő, a tájékozottabb, az olvasottabb, a jobban értesült. Az ilyen beszélgetés — bár lehet értelmes, értékes, gondolatébresztő — mégis fárasztó mindegyik beszélőpartner számára.

Természetes, hogy a beszélgetés színvonala a társaságban egybegyűltek (vagy csupán két partner) érdeklődési körétől, műveltségi fokától függ, de — véleményem szerint — az iskolázott embereknek, az „írástudóknak” is szükségük van néha a teljesen kötetlen, lazító jellegű csevegésre, kikapcsolódásra, sőt tréfálkozásra, „bolondozásra” is. Igazi barátok között — foglalkozástól, diplomától függetlenül — ez így természetes. Egy kötöttségektől mentes, kellemes csevegés, amelyben mindenki szót kap, mindenki meghallgattatik, jobban hozzásegít gondjaink elviseléséhez, a feloldozódáshoz, mint egy magas színvonalú tudományos értekezés — amelyre szintén szükség van a maga helyén —, de itt és most a mindennapi beszélgetésről van szó.

5.

Ha a köznapi beszéd, a mindennapi cselekvés a kikapcsolódást (is) szolgálja, sőt — magamat idézve — olykor a „bolondozást” is, akkor felvetődik a kérdés, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága a nyelvművelésnek, lehet-e, szabad-e bele-szólni embertársaink beszédének módjába, mikéntjébe.

Ez a kérdés nagyon régi keletű, már a nyelvújítás korában (XVIII. század) is felvetődött, és óriási vitákat eredményezett. Végül is a gyakorlat bebizonyította, hogy a mai irodalmi és köznyelvet tudatosan alakították ki (nemcsak a magyart, hanem minden fejlett nyelvet), tehát szükségesnek bizonyult az anyanyelv életébe való beavatkozás, hiszen másképpen — a mi esetünkben — a latin maradt volna

---

---

a hivatalos, a német az „úri” társalgás nyelve. Az anyanyelv karbantartása, ápolása azóta is napirenden van, és napjainkban is folyik. Csupán a körülményeket és a módszereket kell nagyon körültekintően megválogatni.

Először is a nyelvművelés szemléletén kellett változtatni, azaz ki kellett végre mondani, hogy ez nem szűkülhet le az anyaországra.

A 90-es évek elején a magyarországi nyelvészek (elsősorban Grétsy László) rámutattak arra, hogy nemzetközpontú nyelvművelésre van szükség.

A nyelvi egység megteremtése ma azért is fontosabb, mint korábban, mert a határok könnyen átjárhatók, és nem helyes, ha különbség van az anyaországi és annak határain túli magyarok nyelvhasználata között. Például, az erdélyi magyaroknak (akiknek fontos, hogy őket is magyaroknak is tekintsék) traumát okoz, ha bizonyos kifejezésekért kigúnyolják őket. Nem arról van szó, hogy Székelyföldön a murok és pityóka szót használják sárgarépa és krumpli helyett, hiszen ezek táj-szavak, és ilyeneket Magyarország különböző vidékein is használnak, de nem lehet tájnyelvi elemnek tekinteni a „buletin”, a „blokk”, a „szuk”, „punga” vagy „jaurt” szavakat az „elvesztette a vonatot”, „lázat csinál” kifejezéseket. Ezeket és hasonló társaikat ki lehet mondani az anyaországban is, de ha figyelmeztetnek, hogy nem értik, rosszabb esetben kinevetnek értük, akkor nagyon kellemetlen élményben lehet részünk. Márpedig nem minden „nyelvvédő” tapintatos.

Ebből is következik, hogy a nyelvművelés olyan terület, amelyhez — akárcsak a labdarúgáshoz — mindenki ért, de még a szakmabelieknek is alaposan meg kell gondolniuk, beavatkozzanak-e, és ha igen, hogyan, embertársaik beszédébe. A nyelvi norma nem törvény, amelyet tűzzel-vassal be kell tartani. A helyes beszéd szabályainak megkövetelése akár diszkrimináló is lehet — amint azt az eddig leírtakból láthatjuk. A helytelenül beszélők sértésnek, megbélyegzésnek tekinthetik szavaik kijavítását, akár nyelvi hibáról (például -suk-sükölésről) legyen szó, akár idegen kifejezés, esetleg tájnyelvi elem használatáról, de egyesek azt sem tűrik el, ha kedvenc szavajárásukat, esetleges töltelékiszavukat vagy éppenséggel trágár kifejezéseiket kifogásolja valaki.

6.

A nyelvi norma nem törvény, a hibás, helytelen, pongyola beszéd nem büntendő cselekmény, ráadásul a mindennapi beszéd alapvető tulajdonságai a kötetlenség, fesztelenség, természetesség, sőt a pongyolaság is. Akkor valóban felvetődik a kérdés — és napirenden van az anyaországi gyakorlatban is —: van-e egyáltalán szükség nyelvművelésre. Szabad-e korlátokat szabni a szókinccs használatában, miért nem fogadhatók el a durva szavak, az idegen elemek stb.?

Láttuk, hogy a társalgási stílusba, azaz a mindennapi beszédbe mindez belefér. Ha azért szólunk valakihez (beszélgetünk vele), hogy gondjainkat megosszuk, esetleg rövid időre elfelejtsük, akkor nem dől össze a világ, de az anyanyelv sem

---

---

károsodik, ha elhangzik egy-egy nem illedelmes szó, vagy éppenséggel az idegen (a mi esetünkben a román) kifejezés jön a nyelvünkre.

Egyáltalán nem ez kifogásolható, hanem olyan jelenségek, amelyek igenis károsítják anyanyelvünket, szegényítik szókincsét, kifejezőképességét, szinonima-készletét. A gyakran ismételt szó vagy kifejezés (káromkodás, fölösleges idegen elem, divatjelenség) még ha máskülönben „szép” is, elveszti eredeti kifejező értékét, elszürkíti a nyelvet. Ha minden óriási, fantasztikus, szuper, akkor semmi sem az.

Természetes, hogy szókincsünkben vannak nagyon sűrűn előforduló szavak, mint a „csinál” ige, amely — a hivatásos nyelvvelők állandó tiltakozása ellenére — nemcsak nem szorul vissza, hanem egyre nagyobb teret hódít már az írott nyelvben, főleg a publicisztikai stílusban is. Persze, valóban sok mindent lehet „csinálni” (vagy éppenséggel mindent): ebédet, takarítást, feladatot, hibát, rendet, mifelénk lázat, tüdőgyulladást, az anyaországban filmet, színdarabot, műsort, szerepet, könyvet (sic) stb. A kötetlen beszédben így kényelmes, de a hírközlésben is, pedig ez csak szokás dolga, és az is az lenne, ha így mondanók: ebédet főz, vacsorát készít, rendet teremt, hibázik, feladatot ír, kitakarít. A többi említett példáról el sem lehet dönteni, hogy a „csinál” ige mit is helyettesít: filmet készít, ír, rendez, szerepet alakít, könyvet ír vagy szerkeszt, esetleg kiad — ki tudhatja.

A „csinál” az írók, művészek, rendezők nyelvhasználatában olyan divatkifejezéssé vált, mint a köznapi beszédben a „Felejtsd el”, „Ez jól hangzik”, „Nem mondod komolyan?” (vagy egyszerűbben: „Nem mondod!”), „Nem így gondoltam”, „Sajnálom”, „Ez arról szól”, „Minden rendben?”, „Ez így (nem) működik”, „Figyelj!”, „Nem jött össze” stb. Ezek is mindennapi beszédünk szerves részei, de a kelletténél jóval gyakrabban hangzanak el, éppen ezért már nem egyebek, mint a tartalmasabb párbeszédnek silány pótlékai, egymás „lerázásának” vagy a gondok elkendőzésének tartalmatlan, semmitmondó eszközei. Egy arcfintornál, egy vállvonogatásnál vagy legyintésnél alig van nagyobb közlési értékük.

7.

Mindennapi beszédünk, azaz a társalgási stílus is csak egyike a különböző írott és beszélt stílusnemeknek. Ilyenek a tudományos, a publicisztikai, a szónoki, a hivatalos és a szépirodalmi stílusok. Ezek mellett a társalgási stílus a legelterjedtebb, a leggyakrabban használt, s mint ilyen, tagadhatatlanul a legfontosabb is. A többi stíluskategóriát viszonylag szűkebb réteg használja: a tudományos stílust a szakirodalomban, a hivatalost az adminisztrációban, a publicisztika nyelvét a sajtóban (ez közelebb áll a mindennapi beszédhez). A szónoki stílus fogalma szinte elavultnak tűnik, pedig a politikusok, pártvezérek beszédeiben ezt használják, csak hogy napjainkban ez is közelebb áll az élőbeszédhez, mint — mondjuk — Kölcsey korában.

A szépirodalmi nyelv abban különbözik az összes többi stílusrétegtől, hogy valamennyit felhasználja (a mű témájától függően), a legtöbbet mégis a köznapi

beszédből merít, mert a szereplők egyéniségének legalkalmasabb eszköze a beszélgetés, a beszéddel való jellemzés. Ezért fordul elő gyakran, hogy — még lírai művekben is — a szerzők zsargon-elemeket, sőt trágár szavakat, szitkozódásokat is használnak, ami különösen napjainkban „divat”, de ez most nem tartozik szorosan ide. A lényeg, hogy sohase tévesszük szem elől: a szakember, a tudós, az újságíró, a politikus, a jogász — sőt, a nyelvművelő is — „csak” ember, és munkakörén kívül, saját mindennapi életében ő is a társalgási stílust használja, legfeljebb néha egy-egy szakkifejezést kever bele a maga szakterületéről, ami a lényegen semmit sem változtat. Ne várjunk tehát senki emberfiától valamiféle „fennkölt” stílust, ha a köznapi gondokról-bajokról van szó, hiszen a beszélgetés (amire, mint láttuk, nagy szükség van) nincs előre leírva, megfogalmazva, stilizálva, az spontán folyamat, és annak is kell lennie.

A továbbiakban nézzük meg, hogyan alakul ki ez a spontán, köznapi nyelvhasználat.

Abból kell kiindulnunk, hogy a társalgási stílust elsősorban szókészlete különbözteti meg a többi, az előzőekben felsorolt stíluskategóriától. Ez a szókészlet nagyon gazdag, mert magába foglalja a szép, illedelmes, de a csúnya, illetlen szavakat is, az anyanyelvi és az idegen elemeket, az argó (zsargon, szleng) kifejezéseit, az egyes szakmák, mesterségek közismertebb szakszavait, a tájnyelvi elemeket, egyszóval az élet minden területéről elfogad, sőt elvesz anyagot a beszédhez. A köznapi beszéd nem válogatós, mert a kötetlen társalgás nem alkalmas a szókinccs megrostálására. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy valakinek az állandósult durva beszéde is helyeselhető, mert ez is a szókinccs szegényedéséhez vezet (a csúnya beszéd keltette negatív hatásról nem beszélve), de ha úgy döntötünk, hogy továbbra is szóba állunk az illetővel, tudomásul kell vennünk, hogy a részéről „ez van, ezt kell szeretni”.

8.

Az előzőkből láttuk, hogy a köznapi beszéd, a társalgási stílus természeténél fogva kötetlenebb, mint a többi stílusnem. Másképpen — igényesebben, választékosabban, több figyelem-ráfordítással — fogalmazunk írásban, mint az élőbeszédben, jártunkban-keltünkben, utcai találkozások vagy baráti beszélgetések alkalmával. A nyelvészeti-stilisztikai kézikönyvek — amint korábban idéztem — még a pongyola kifejezésmódot és mondatszerkesztést is elfogadhatónak tartják a mindennapi beszédben. Természetesen, ez nem vonatkozik a publicisztikai stílushoz tartozó hangos hírközlésre, a rádió és a televízió nyelvére, különösen akkor nem, ha az anyanyelv hivatásos művelői szólalnak meg, akik közé besorolhatók a riporterek, bemondók, azaz a hírközegek munkatársai is. Ők még akkor sem beszélhetnek pongyolán, gondatlanul, hanyagul, ha nem volt alkalmuk előre megfogalmazni mondandójukat.

A köznapi beszéd, azaz a társalgási stílus azonban szabadabb, kötetlenebb mind a szókinccs, mind a megfogalmazás tekintetében, hiszen ez a nyelvezet „me-

net közben” alakul ki, és beszélni mindenkinek szabad, sőt kell! Mindenki úgy beszél, ahogy tud, vagy ahogy a szó éppen abban a pillanatban a nyelvére jön. A mondanivaló megfogalmazása, illetve a köznapi nyelvben — fogalmazásra nem lévén idő — kimondása sok külső és belső tényező függvénye, s ezek általában a beszélő akaratától függetlenek. Hiába van valaki nagyon is tisztában a nyelvhelyességi szabályokkal, hiába tudja, és máskor hangoztatja is, hogy illetlen szavakat nem ajánlatos használni (káromkodni még kevésbé), nem ezekre a szabályokra, feltételekre, követelményekre gondol, ha valamiért ideges, feldúlt lelkiállapotban van. Naponta találkozzunk olyan jelenségekkel (áremelések minden területen, alacsony fizetések, nyugdíjak, munkahelyek megszűnése stb.), amelyek hallatán nyomdafestéket nem tűrő jelzők vagy szitokszók jutnak az eszünkbe, de ki is mondjuk ezeket, tömören, summásan kifejezzük, hogy csekély jövedelmünk a mai árak mellett mit ér, de az is csak ugyanannyit ér. Mármint a véleményünk. Ezt is tudjuk, ennek ellenére néhány nem szalonképes szó elhangzásának gyakorisága felveszi a versenyt a „csinál” igéjével, a „szuper” jelzőjével vagy a már többször idézett sztereotíp, semmitmondó beszédfordulatokkal. (Figyelj!, Ez nem működik, Adj neki időt, Nem igazán, Kapjon még egy esélyt stb.)

Nem akarok „hazabeszélni”, mivel magam is szoktam néha kevésbé illedelmes szavakat használni (hogyan finoman fejezzem ki magam), mégsem ezt tartom köznapi beszédünk eldurvulásának legfőbb okának. Más az, ha valaki — lélektani okokból, a feszültség levezetése céljából — el-elszólja magát (persze nem a rádióban vagy tanárként az osztályban, a gyerekek füle hallatára), és megint más, ha egyeseknek „stílusává” vált az ocsmány beszéd, és a kötőszók gyakoriságával használnak durva jelzőket, megszólításokat.

9.

A társalgási stílus szerves részeként tartjuk számon a zsargon-, argó- vagy szlengelemeket (ma már — legalábbis a nagyközönség szempontjából — ezek jelentése azonos).

Ezek az elemek általában színezik, gazdagítják a szókészletet és a beszélők egyéni szókincsét. Az argó eredetileg tolvajnyelvet jelentett (jassznyelvnek is nevezték), a nagyvárosokban keletkezett a múlt század elején, és eredeti funkciója, célja valójában az elkülönülés volt, hogy csak a „szakmabeliek” értsék meg. Ezt a szerepkört azonban nem sokáig tudta betölteni, mert kifejezései annyira találóak, humorosak, hatásosak, ízesek voltak, hogy hamarosan polgárjogot nyertek a beszélt nyelvben. Ilyen volt a haver, zrí, bunyó, csór, kaja, pia, falaz, lebukik, muri, olajra lép, simon, alma, illetve a diáknyelvbe átment diri, bezúg, elhasal stb. Nem helyeselhető ilyen egyértelműen, de érdekes színfoltot jelent a beszélt nyelvben az úgynevezett szalonzsargon is, amely az úri osztályok, de főleg a sznob kispolgárok nyelvhasználatára jellemző, s mint ilyen, tele van idegen elemekkel: flört, sikk, hercig, filigrán, zsenáns, zseníroz, nett, snassz stb.

A zsargon (argó, szleng) napjainkban reneszánszát éli. Nagyrészt megőrizte a régi, jól bevált kifejezéseket, de új szavakkal, kifejezésekkel is gyarapodott. Részben meg is változott, mert például, az egykor közhasználatú hekus, hé (rendőr) szavakat felváltotta a zсарu, a régi diáknyelvi szavak (szekunda, bezúg, elhasal a vizsgán) eltűntek, de keletkeztek helyette újak: oszi, isi, beszéd (elégtelet kap) vagy a tantárgyak rövidítése: töri, biosz, matek, tesi (testnevelés), földi (földrajz), sőt, magyi (magyar), és mások. Ezeket már kevésbé lehet találóaknak vagy sikerülteknek nevezni (talán a matek és biosz kivételével), de ha a diákoknak így tetszik, nincs mit tenni ellenük. Az viszont nem volna szerencsés, ha tanáraik is átvennék tőlük, s ezzel „hivatalossá” tennék ezeket a kicsinyítéseket. Azt hiszem, ezt a diákok sem méltányolnák túlságosan, hiszen ők ezzel a sajátos szókinccsel akarnak (ha tudat alatt is) elkülönülni a felnőttektől.

Ezzel föl is vetődik a jelenkori argóval kapcsolatos legfontosabb kérdés, tudniillik az, hogy nagyon nehéz, szinte lehetetlen meghúzni a határt a tréfás és durva, a jópofa és ízléstelen, az anyanyelvet gazdagító vagy rontó zsargonelemek között. Ez elsősorban azért kérdéses, mert a beszélt nyelvről van szó, amely gyakorlatilag mindent befogad, begyűjt, s hogy mi a szép, a jó, a találó, a színes a beszédben, az egyéni szemlélet és nyelvi ízlés kérdése. Ezért nem lehet tilalomfákat felállítani, ha a köznapi beszédről van szó.

10.

Mindennapi beszédünkre jellemző a szavak hangalakjának önkényes megváltoztatása, tréfás elferdítése: igazándi, igazándiból, zacsek, macsek, rendicsek (rendben van) stb. Ezek az alakváltozatok és társaik elsősorban az anyaországban élnek, s bár nem mindenkinek nyerik el a tetszését (e sorok írójának sem), ez egyéni ízlés dolga. Az viszont bizton állítható, hogy a köznapi nyelvbe „beleférnek” (és akkor már inkább zacsek legyen, mint punga).

Az ilyen nyelvi képződmények az úgynevezett játszi szóalkotás eredményei. Ezekhez hasonlóak a rövidített vagy kicsinyített formák is: uncsi (unalmas), randi, csoki, fagyi, nagyfi, dédi, sulfi. Ezek az alakok — ha jól emlékszem — már az én diákkoromban is éltek, lehet, hogy mások is, hiszen ezek használata családonként, iskolánként (osztályonként) változott. A mai, jelenkori nyelvhasználatban azonban ezeknek a kicsinyítéseknek a száma jelentősen megnőtt, és ijesztően szaporodik. Azért ijesztően, mert úgy tűnik, már nemcsak a mindennapi nyelvhasználatban, hanem a hírközlésben, sőt, ha a bevásárlóközpontok, vendéglők kínálatát írott nyelvnek nevezhetjük, akkor ott is föllelhetők a következő rövidítések (természetesen, az anyaországról van szó): ubi, pari, cseri, mandfi, nari, mogyi, geszti, kápi, foki, dati, illetve hambfi, kovi ubi, ubisali, gyümisali stb. Ezt a „nyelvújítást” figyelve már-már arra a következtetésre jutottam, hogy a gyakorlatban minden értelmes magyar szót lehet kicsinyíteni, és ezt — elsősorban a fiatalok — maradéktalanul meg is teszik. Így alakult a zsebi vagy zsepi, illetve

papírzsepi, a kori, görkori, az uszi, ahol nagy a nyüzi vagy a zsufi. Ilyen az uzsi, ahol sütit kínálnak, a vacsi, ami sült buriból áll, de hallottam már szoli szót is két értelemben: szolgálat és szolárium, a szabit, ami szabadságot jelent, a tüdő- vagy torokgyuszi, azaz gyulladást, a meglepi (meglepetés) szót, a légyszi (légy szíves) kérést. A komcsi évtizedeken át a kommunista rövidítése volt, ma már a komolyt (is) jelenti. Megjelent a sztracsatella nevű fagyalt, órákon belül (vagy perceken?) sztracsifagy lett a neve, az újból „divatba jött” boszorkányok már csak boszik.

Ezt a divatot a rádió és a televízió is bátorítja. A múltkor a rádióban egy gombából készült kolbászról volt szó, s a mintegy 3 perces interjú után a riporter (nem a riportalany) már „vegikolbi”-ről beszélt. Egy zongorázni tanuló gyerektől szintén a riporter kérdezte meg így: „Szeretsz zongizni?”

Nem folytatom a gügyögő stílus bemutatását, és ezúttal a következtetések levonását is rábízom a kedves olvasókra. Két dolgot azonban biztosan tudok: jómagam sohasem fogom használni ezt a „megreformált”, infantilis magyar nyelvet, ha viszont valaki csokival vagy sütivel kínál, nem fogom kijavítani, hanem megköszönöm.

11.

Mindennapi beszédünkre igen jellemzők a familiáris megszólítások. Leggyakoribbak a mama, papa, illetve nálunk Erdélyben: tata. Ezekkel a szülőket, de újabban inkább a nagyszülőket szólítják meg a gyermekek, bár a nagymamát jelentő mama helyett már kezd divatba jönni a nagy is. A szülő inkább anya, anyu, anyuka, anyuci, apa, apu, apuka, apuci de ezek mellett számos egyéni változat él még, hisz itt valóban érvényesül az Ahány ház, annyi szokás közmondás. Gyakori a mami, papi, tati, de hallottam már meme, memi, mucu, mima, mamus, tatus, újabban, anyci, sóti, anci megszólításokat is. Németh László *Irgalom* című regényében az anyát mamukának szólítják. A mi tájainkon a nagyszülő gyakran ómama, ótata, ebből rövidült meg családban az „omi” (amit az ismerősök először keresztnév-rövidítésnek hittek, és találgatták, vajon melyik névből származik). Ezek a családias, néha kissé játékos megszólítások nagyon kedvesek, de kár, hogy éppen anyanyelvünk legszebb szavai közül szorítanak ki kettőt: az édesanyát és az édesapát (pedig ezek ilyen összetételben más ismert idegen nyelvekben nem léteznek, megelégedvén a hivatalos anya, apa szavakkal).

Az Ahány ház, annyi szokás jellemző egy családban vagy egy közösségben (rokonság, iskolatársak, barátok, munkahely) a becézett, illetve a becenevek használatára is. A kettő nem ugyanaz (ahogy a keresztrejtvényekben helytelenül meghatározzák), mert a becézett név az eredetinek egy alakváltozata (Kati, Kató, Katica stb.), a becenev pedig kitalált, bár néha divatos fantázianév: Baba, Csöpi, Nyuszi, Cica stb. Mindkét fajtát a familiáris, tehát köznapi nyelvben használják. Emellett divat — mindig is az volt — a családnevek rövidítése, elferdítése is, különösen a diákok, sportolók között: Kovi, Kopek, Kocka, Bali, Balcsi (Balogh) és

sok más változat szinte minden névre. Ezt még el lehet fogadni, bár nem mindenkinek tetszik. (Van nekem becsületes nevem — mondják egyesek, és igazuk van), de a mindennapi beszédben számottevő szerepük van a csúf- vagy gúnyneveknek, ragadványneveknek is. Ezek nem is mindig szalonképesek, de ha azok is, nem mindenkivel szemben lehet azokat alkalmazni. (Szemben nem, az illető háta mögött úgymint használják.) József Attila *Csoszogi, az öreg suszter* című elbeszélésében elmondja, hogy hogyan ragadt rá ez a név Csoszogi bácsira (akinek a „becsületes” nevét nem is ismerte a környezete): „Néha, amikor megkérdezték tőle, hogy s mint van, azt válaszolta: »Hát csak csoszogok, csoszogok.« De ezt csak akkor lehetett tőle megkérdezni, amikor jókedvében találták, és még a szeme hunyorgásán is látni lehetett, hogy most még meg is lehetne cirógatni, mert elérte a tréfát.”

Ennél világosabban nem lehet megmagyarázni, mit jelent az embertársainkkal szemben alkalmazott beszédbeli tapintat.

12.

Mindennapi beszédünk a szókészlet valamennyi rétegéből vesz át anyagot, így a foglalkozások, mesterségek, tudományágak nyelvezetéből, a sportvilág sajátos szókincséből, a nyelvjárásokból. Gyakran előfordul, hogy az egyéb stílusnemekben használt szakszó a köznapi beszédben élénkíti a stílust, színesíti a beszédet. Ilyen kifejezések, például: közös nevezőre jutnak, kiaknázza a sikert, becsúszó szereléssel hárít valamit, elkapta a gépszíj, a kulisszák mögött beszélnek, vagy az utóbbi időben az anyaországban divatozó: ne ragozzuk tovább, azaz eléggé érthető már a felvetett kérdés.

A nyelvjárások, más szóval tájnyelvek elsősorban szókincsükben különböznek a köznyelvtől. A nyelvjárások sajátos szavait tájszavaknak nevezzük. Ezek rendkívül értékesek, mert anyanyelvünk szókészletének szerves részei és nélkülük aligha lehetne a mai magyar nyelv szókészletét mintegy egymillióra becsülni.

A tájszók a magyarlakta területeken más-más formában élnek, és ott a beszélt nyelv mindennapi elemei, de előfordul, hogy a köznyelvbe bekerülve gazdagítják azt. Valamikor tájszó volt a bokréta, a csokor, a krumpli is (amelynek Székelyföldön pityóka a neve ma is). A kukorica mellett az Alföldön él a „tengeri”, Székelyföldön a „törökbúza” alak. Ezek a változatok nemcsak falun, hanem a városokban is élnek, akár csak a székelyföldi „ejsze” (talán, úgylehet), „berbécs” (juh), „kovártély” (albérlet) szavak. Ez utóbbi nem túl szerencsés, hiszen idegen szó elferdített alakja, de ilyen alapon ide sorolhatók a firhang (függöny), buksza (pénztárca), strimfli (harisnya), fuszekli (zokni), szárma (töltött káposzta), garádics (létra), früstököl (reggelizik), kaszli (kétajtós szekrény), piktorol (szobát fest), kuferta (levélboríték) stb. szavakat is, amelyek általában a falvakon élnek, s bár idegen eredetük nyilvánvaló, tájszavaknak kell őket elkönyvelni. Sok idegen (főleg német) eredetű tájszó polgárjogot nyert a köznyelvben is: kredenc (konyhaszekrény), stelázsi (kamrapolc), spájz (éléskamra), sparhelt (főzőkályha), eszcájg (evő-

eszköz), spenót (paraj) stb. Ezeket a szóalakokat inkább a lazább társalgási stílusban használják, de nemigen lehet kiküszöbölni a nyelvből — bár van magyar megfelelőjük —, mert a nyelvszokás is „nagy úr”.

Az igazi, mások számára érthetetlen tájszavakat az elszigeteltebb falvakban használják, így, például, a moldvai csángóvidék a nyelvjáráskutatók valóságos paradicsoma, de az Arad környéki falvak is bővelkednek tájszavakban: kotla (lábos), gömöje (száritott túró), daku (nagykabát), pallat (mennyezet), csuszi (papucs), hogy csak néhányat említsek Kisiratosról. Ezeket a tájszavakat a városba beköltözöttek egy darabig még használják, de szégyellvén a „parasztos” beszédet, később elfelejtik őket, ami nagy kár, mert a valódi tájszók nagyonis értékesek.

13.

Mivel a köznapi nyelv, a társalgás stílusa minden szempontból laza, kötöttségektől mentes, mondatfűzésében is különbözik az írott stílusoktól, a hivatalos, adminisztratív és a publicisztikai nyelvtől.

Mindennapi beszédünkben megkülönböztethetünk párbeszédet és valamilyen esemény hosszabb elbeszélését, hiszen — bár egyre ritkábban — arra is sor kerülhet (csak legyen, aki végighallgatja). A gyors párbeszédre a rövid, gyakran csak egy szóból álló hiányos mondatok, a közbevetések, a felkiáltások jellemzőek. Ezeket a beszédhelyzet érthetővé teszi: „— Hol voltál? — Moziban. — Tetszett? — Nagyon.” A dialógusok közben használnak úgynevezett mondatpótlókat is: Ejha!, Ejnye!, Dehogy!, Majd., Igen., Nem. stb.

Mivel a beszédbeli összefüggés a beszélők számára világossá teszi a hiányos mondatokat, a párbeszédekben gyakoriak a félbeszakítások, elhallgatások is: Szóval így..., Ha akarod...

Hogyha valamilyen velünk történt eseményt mesélünk el, akkor rendszerint kerek, összefüggő mondatokat használunk, de ezek megszerkesztése nem túl bonyolult, és a mondatok közötti kapcsolatok inkább mellé-, mint alárendelők. A tagmondatok vagy kötőszó nélkül sorakoznak egymás után, vagy az „és” kötőszó választja el őket egymástól. A köznapi fogalmazás elbírja a több „és”-t is. Az alárendelés sem ritka, de mindennapi beszédünkben inkább csak a „hogy” és a „mert” kötőszó szerepel. Ezek is ismétlődhetnek, ellentétben az írott stílussal, ahol az pongyolaságnak számít. Például: „Azt mondta, hogy nem érti, hogy miért haragszik rá.” Az egyik „hogy” nyilván fölösleges, könnyűszerrel ki lehet küszöbölni (akár az elsőt, akár a másodikat), de egy sietős párbeszédben ez természetes, nem is érdemes szót vesztegetni rá.

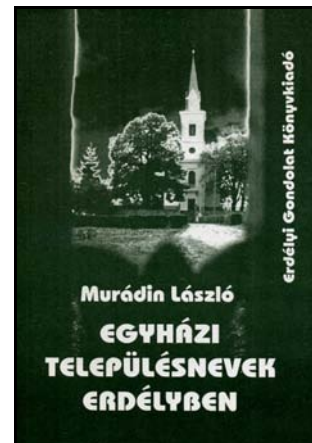
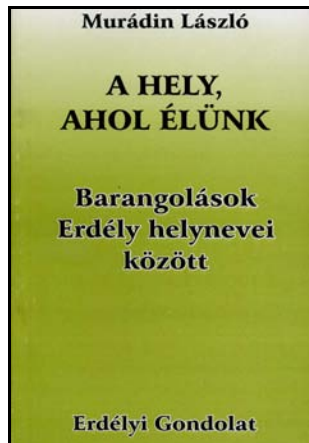
Van tehát különbség az írott és a beszélt, köznapi nyelv stílusa között. Az egyik előre megfogalmazott, a másik spontánul keletkezik beszéd, beszélgetés, társalgás közben, tehát eleve nem lehet annyira gondosan pallérozott, bár társalgás és társalgás között nagyon is nagy különbségek vannak, a beszélők társadalmi

---

---

hovatarozása, iskolázottsága, esetleg életkora, neme, a beszélők egymáshoz való viszonya és sok más körülmény befolyásolhatja a mindennapi beszédet.

A szépirodalom gyakran él a köznapi beszéd eszközeivel, hiszen hőseit beszédükkel is jellemzi. A szereplők beszédjének módja a környezetet is felidézi. A hiányos mondatok, rövid párbeszédok feszültséget, mozgalmasságot kölcsönöznek a stílusnak, a monológok általában zaklatott lelkiállapotot tükröznek. Például Móricz Zsigmond paraszthőseinek beszédje tökéletesen föleleveníti a falusi környezetet, amelyben élnek.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában
az 1998-ban, 2001-ben, illetve a 2000-ben megjelent
nyelvművelő kötetek

P. Buzogány Árpád

A második rózsza

A legszebb rózsát vittem neked,
amit kapni lehetett azon a téli napon.
Reméltem, emlékké szárad, mint az a másik,
amit egy lánytól kaptam, aki először mondta
nekem életemben, hogy szeret, és ügyetlenül
szájon csókolt. Örültél a rózsának,
és izgatottan mutattad be az új barátodat.

Amikor a többi vendég is megérkezett,
már a második pohár bor után kiloptam
új vázádból a gyönyörű rózsaszálat kabátom alatt,
és a sarkon túl egy kukába dobtam,
De csak azért, mert hosszú tövisei
megszúrták simogatásodra készülő tenyeremet.

2003. január 15.

Szakadékban egy szál virág

Mint fénybe mártott, selymes madártollat,
ha vízbe hullt, úgy elfelejtlek.
Eszembe sem jut hűvös tenyered
az arcomon. Menj és járd a világot
nélkülem! Mert úgy elfelejtlek, ahogy csak lehet.
Eszembe sem jutsz sem reggel,
ha kakukkfűből főzöm a teát,
sem késő délután, ha verset olvasok.
Meg az sem, hogy szerinted a költészet
szakadékban egy szál virág.
És ha vágyom már az utazást,
egyáltalán nem hiányzol mellőlem.
Se kérdéseid, se lassú örömed,
még önfeledt kiáltozásaid sem kellenek.
